

Проблема самореалізації особистості на фізичному плані: компаративістській аналіз підходів індуїзму та християнства

Аналізується проблема фізичного вдосконалення людини на основі проведення порівняльного аналізу індуїзму і християнства. Зроблено висновок про близькість традицій йогічної практики і методів фізичного вдосконалення в християнстві.

Ключові слова: індуїзм, християнство, самореалізація особистості, фізичне вдосконалення, йогічна практика.

Цікавість до розвитку можливостей і надможливостей людини в першу чергу проявляється в кризові періоди історії суспільства, а саме такий період переживає зараз як світове співтовариство в цілому, так зокрема і наша країна. Оскільки історія діє через конкретний морально–духовний зріз як окремої особистості, так і народу в цілому, то можна, без сумніву, вважати, що однією з головних перепон на шляху подолання соціальних протиріч і побудови цивілізованого демократичного суспільства в нашій країні є недоліки у вихованні носія нових соціальних умов. Проголошення Конституцією України людини найвищою соціальною цінністю на жаль не вирішує проблеми виховання і розвитку людини автоматично, а відповідно вимагає розроблення національної системи самореалізації особистості в усіх її аспектах – фізичному, моральному, інтелектуальному та духовному. Це особливо важливо в наш час, оскільки кризова ситуація особливо вимагає від сучасної людини відповідальності, самоконтролю, саморегуляції, спонукає до самообмежування та самодисципліни. Система самореалізації, створена на основі глибинних національних цінностей повинна надати людині можливість більш ефективно вирішувати свої власні проблеми і протистояти екологічній, техногенній, фінансовій кризі та іншим небезпечним соціальним явищам, бути стійкою до різних видів психологічної маніпуляції над її свідомістю, вміти будувати відносини з суспільством та природою на основі законів краси та гармонії.

Потреба в такій системі є, очевидно, на даний момент своєрідним попитом, котрий, як відомо, за законами ринкової економіки, породжує відповідні пропозиції, тому не дивно, що в Україні набувають певної популярності різноманітні курси та семінари, котрі пропонують свій шлях розвитку прихованих можливостей людини (екстрасенсорика,

йоги, гіпнозу, НЛП, М.Норбекова, В.Броннікова, ДЕІР, Симорон, Центр характерництва, започаткований В.Холошною тощо). В той же час не всі системи, подібно до семінарів, що проводить В.Холошня спираються на національні традиції. Привнесення ж і культивування чужого культурного досвіду не завжди дає позитивні результати.

Демонстрація надможливостей людського організму регулярно висвітлюється також в телевізійних передачах «Неймовірно, але факт», «Паралельний світ», «Російські сенсації», «Шок» тощо. Все це не може не сприяти посиленню уваги до людської тілесності як з боку широкої громадськості, так і боку вчених. В той же час можна зазначити, що багатовікові дослідження соматки і фізичного розвитку в традиційній і нетрадиційній медицині, фізіології, генетики, психології, розробка специфічних тілесних технік для вирішення проблем фізичного вдосконалення ще потребують свого філософського осмислення, особливо в наш час. Розвиток європейської цивілізації уже практично починаючи з епохи Відродження і особливо Нового часу акцент робив на розвиток науково-технічного прогресу, тому навіть у таких знаменитих філософів, як Спіноза, Декарт, Дж. Локк, І. Бентам, Ж.-Ж. Руссо, І. Фіхте, Ф. Ніцше, дуже мало місця відводиться фізичному вдосконаленню, хоча воно є свого роду запорукою розвитку людини в усіх її аспектах.

В той же час проблема самореалізації особистості не могла не отримати свого розвитку і тому можна констатувати, хоча на сьогодні для її вирішення вже закладена досить потужна база в особі класиків західної філософії, психології і соціології З.Фрейда, К.Юнга, М.Гайдеггера, Е.Фромма, Дж.Міда, Е.Еріксона, Р.Баумайстера, А.Маслоу, Р.Мейлі, Г.Олпорта, К.Роджерса, Х.Саллівена, Ю.Хабермаса, Е.Шпрангера, А.Гідденса та класиків вітчизняної думки К.Альбуханової-Славської, М.Бахтіна, Л.Виготського, А.Гусейнова, О.Дробницького, Е.Іл'єнкова, А.Леонт'єва, Ю.Лотмана, В.Мерлін, І.Кона, Б.Поршнева, С.Рубінштейна, Е.Соловйова, Л.Сохань, А.Спіркіна, Табачковського В.Федотової, Д.Ельконіна, В.Ядова та інших дослідників.

У працях Б. Ананьєва, Р. Апресяна, Т. Афанасьєва, Б. Григор'яна, А. Гусейнова, Ю. Давидова, І. Донцова, М. Дяченка, А. Івоненка, М. Кагана, А. Кочетова, А. Леонт'єва, В. Лозового, М. Носова, С. Пазинича, Т. Покуленко, Н. Сидоренка, В. Сухомлинського, В. Тихоновича та ін. також побічно чи системно аналізуються проблеми самовдосконалення, самовиховання особистості в тому числі й з врахуванням фізичного аспекту.

І все ж не вирішення даної проблеми на достатньому як теоретичному, так і практичному рівні приводить до того, що ні процесу тілесної самореалізації, ні веденню здорового способу життя в нашій країні не приділяється належної уваги. Ситуація поглиблюється до того ж важкою економічною кризою. Все це дає вкрай негативні результати. Так, в Україні тривалість життя для чоловіків становить 61 рік, а для жінок 74 (цифри, які озвучив колишній спікер парламенту А.Яценюк на одній з телепередач), а та цифра, що лише 1 відсоток 18-літніх молодих людей є цілком здоровими, красномовно вказує на погіршення якості життя в першу чергу на фізичному плані.

Нерідко люди, щоб покращити своє здоров'я та фізичне самопочуття звертаються до релігії і церкви. Це є, на наш погляд, досить логічним

кроком, оскільки саме релігія накопичила величезний досвід фізичного вдосконалення. Дійсно, перші системи фізичного вдосконалення та саморегуляції були розроблені в релігіях давніх цивілізацій, до яких в першу чергу можна віднести індійську. Так ведизм, найстародавніша релігійна система стародавньої Індії, а потім за нею брахманізм, буддизм та індуїзм дали світу зразки аскетизму, що сприяв розвитку в першу чергу фізичних можливостей людини. Це знайшло своє філософське відображення у давніх Ведах, Брахманах, Араньяках, Упанішадах, Бхагавадгіті, у вченнях Патанджалі, Нагарджуни, Рамануджи, Шанкари, Асанги, Р. Тагора, М. Ганді, Вівекананди, Рамакрішні, Ауробіндо Гхоша та ін. До питань індійської астики і фізичного вдосконалення зверталися В. Андросов, А. Барт, А. Бельський, Н. Гусєва, Г. Дюмулен, В. Іванов, Ю. Каптен, В. Корнєв, Е. Леманн, Свами Вішнудевананда, А. Уотс, Д. Фурман та інші дослідники.

Практика фізичного вдосконалення, що розглядалася зазвичай в якості аскетизму, як етико-нормативного принципу і методу саморегуляції, отримала свій розвиток також в біблійній традиції. В християнстві аскетизм став особливим предметом дослідження як з боку богословів, так і науковців.

Християнські богослови Василь Великий, Григорій Богослов, Іван Златоуст, а також святі Макарій Великий, Феофан Затворник, Ісаак Сирін, Григорій Палама, І. Брянчанінов та багато ін., представники католицького богослов'я – Августин Аврелій, Фома Аквінський, П. Абеляр, та ін. присвятили свої дослідження фізичному розвитку людини посередництвом аскетизму. До подібних питань зверталися й українські філософи і мислителі – І. Вишенський, П. Могила, Г. Сковорода, П. Юркевич та ін., а також представники російської релігійної філософії та теології XIX – поч. XX ст. – М. Бердяєв, С. Булгаков, Л. Карсавін, М. Лоський, ієром. Олексій (Кузнецов), В. Соловйов, П. Флоренський та ін.

Аналізуючи практику фізичного вдосконалення а релігійних системах, можна зазначити, що в релігії вдосконалення на фізичному рівні, зазвичай, розглядалося як перший, нижчий етап у процесі становлення і самореалізації людини, в порівнянні з моральним та духовними аспектами. Тобто, незважаючи на те, що як в індуїзмі, так і в християнстві, перед віруючим завжди стояла проблема звільнитися з-під влади матеріального світу і досягти духовного блаженства, завжди приймалося до уваги, що людина живе в матеріальному світі і сама є фізичною істотою, тому фізичне вдосконалення є необхідною запорукою морального і духовного розвитку.

Віддаючи належне фізичному розвитку в релігійній практиці в той же час, очевидно, варто враховувати й той факт, що не всі релігійні системи вказують на один і той же шлях фізичного вдосконалення. Так, наприклад, досить часто пропонують розвинути свої резервні здібності і досягнути всього «тут і зараз» так звані «нетрадиційні» релігії. Історії відомі випадки («Біле братство», «Аум сенрікьо» та ін.), коли обіцяна самореалізація оберталася заміною людських відносин психотехнологічними маніпуляціями, що вело до зомбування і деформації соціальних якостей особистості,

Аналізуючи феномен є нетрадиційних релігій можна зробити висновок про те, що найбільш популярними є неоорієнталістські, які в більшості випадків мають зв'язок з індуїзмом, та неохристиянські культури. Крім того треба враховувати, що різні види йоги, екстрасенсорики тощо в значній

мірі також мають індійське коріння, тому зважаючи на популярність індійської релігійно-культурної традиції, досить плідним, на наш погляд, було б провести в даній статті компаративістський аналіз християнства та індуїзму в аспекті самореалізації особистості на фізичному плані.

Відповідно до ведизму, брахманізму та індуїзму людська душа є часточкою бога, тому є вічною і незмінною. Але знаходячись під владою матеріального тіла вона не може в повній мірі проявити свої божественні атрибути. Її свідомість і всезнання, яким вона потенційно володіє, звужується і зосереджується на матеріальних об'єктах. Внаслідок цього Дживатма (індивідуальна душа) втрачає зв'язок з Параматмою (Верховною душею), тобто з Вищою Свідомістю. Для поєднання цієї єдності в даних релігіях застосовується практика йоги [1,2].

Сам термін «йога», як вважають спеціалісти, походить від санскритського слова «юдж», що означає «зв'язок, єднання, поєднання». Уже у ведизмі, найстародавнішій релігії Індії, можна побачити застосування йогічної практики, що досить логічно вліталася в практику релігійних церемоній. Так, у ведизмі обов'язки священнослужителя (браміна або брахмана) були досить поліфункціональними. Він не лише проводив релігійні церемонії, приносячи жертви богам, але й виступав в якості компетентного радника і наставника, передбачав майбутнє, займався практикою цілителя, захищав від злих чар тощо. Вважалося, що ефективність проведення церемоній цілком залежала від святості браміна, а ця остання в першу чергу від аскетичного способу його життя. Тому браміни періодично усамітнювалися в джунглях, де здійснювали аскетичні подвиги та займалися спогляданням, тобто, іншими словами, займалися йогою. Для життя у відлюдництві були спеціально розроблені Аран'яки («Лісові пісні», хронологічно наступні за Брахманами, коментарі до Вед).

Таким чином, основою ранньої ведичної йоги була аскетична практика і зречення всіх мирських благ. Виник справжній культ Тапасу, що полягав у виснаженні тіла і здійсненні аскетичних подвигів. Навіть в більш пізній ведичній літературі – величезних епічних поемах Магабгараті і Рамаїні описуються дії відлюдників-тапас'я, котрі досягали такої могутності завдяки своєму подвижництву, що могли навіть хитати трон богів. В той же час треба враховувати той факт, що ведична релігія висувала спочатку три головні мети: Дгарму або правильну релігію, шлях, який повинен був привести до Артги або матеріального добробуту, і це дозволяло реалізувати третю мету – Каму або отримання насолоди. Тобто, ведизм, подібно до інших язичницьких релігій, акцент в більшій мірі робив тут на Землі, ніж на потойбічному світі. В Магабгараті, в розділі Аран'якапарва, наприклад, сказано: «Утвердившись в повній безпристрасності, намагайся шляхом подвижництва набути досконалості і дар чудотворства» [3,181]. Таким чином, очевидно, можна вважати, що подвижництво у ведизмі, якому періодично віддавалися представники касті брамінів, і заняття йогою, повинні були привести до здобуття могутності і паранормальних здібностей, так званих сил сіддхі, а також дати можливість відчувати ще більшу насолоду в житті, переживаючи входження в стан самадхі або екстазу.

Для розвитку могутності, духовної сили і можливості спілкуватися з вищими істотами за допомогою здійснення аскетичних подвигів заохочувалися навіть царі. Так, Арджуна, один з братів-Пандавів, представників царської династії, герой «Магабгарати» розповідає, що згідно поради

браміна від піддав свої тіло суворому тапасу на горі Шайширі. Місяць він харчувався одними коріннями і плодами, другий – лише водою, а на третій зовсім відмовився від їжі. Четвертий місяць він простояв з піднятими догори руками, але життя не покинуло його і в перший день п'ятого місяця перед ним раптом з'явилася божественна істота [3,163].

Таким чином, знання йоги було з самого початку виключною привілеєм касты (варни) брамінів–жерців, потім в систему йоги в деяких випадках почали посвячуватися і окремі кшатрії (тобто представники касты воїнів – другої за значенням варни). В ході історичного розвитку до освоєння йогічної практики залучалися і представники третьої касты вайш'ів (торговців, ремісників), але хоча їм в принципі не заборонялося практикувати йогу, все ж виходячи з особливостей їхнього способу життя, в більшості випадків вона їм була недоступна. Що ж стосується четвертої касты – касты шудр (слуг, рабів, неповноправних), то для них єдиним засобом розвитку і духовного вдосконалення в кастовому ведичному суспільстві вважалося лише віддане служіння трьом вищим кастам – браминам, кшатріям, а також вайш'ям. І лише пізніше в шудр з'явилася можливість практикувати бгакті–йогу, йогу відданого служіння, найлегшу з видів йоги.

Відносно аскетичної практики християн дослідники займають не однозначну позицію. Наприклад, Амброджо Доніні робить наступний висновок: «Сам грецький термін *askesis* (аскезіс), що застосовувався починаючи з елліністичної епохи для означення тренування атлета, а потім поширився на свого роду духовну гімнастику в стоїчній і неоплатонівській етиці, зовсім не зустрічається в Новому завіті. Він, однак, вживається Філоном Александрійським, посередником між класичною філософією та іудаїзмом. Від нього ми отримуємо інформацію про існування аскетів – «есеїв» і «терапевтів», котрі жили комунами, що були розсіяні між Єгиптом і Палестиною в роки появи перших паростків християнства» [4,226].

Такий підхід потребує деякого уточнення, хоча термін «аскетизм» в Новому завіті, дійсно, не зустрічається, в той же час є описання аскетичного подвигу Ісуса Христа, який перед прийняттям місії служіння тримав сорокаденний піст в пустелі, та аскетичного способу життя, який вів Іван Хреститель. Перші три віки існування християн, які були наповнені гоніннями і переслідуваннями, вимагали від них повного зречення всіх своїх мирських устремлень і виховували готовність в будь–який момент пожертвувати своїм життям в ім'я Ісуса, здійснити мученицький подвиг. До речі, в Загорську, де розташовані духовна академія і семінарія, знаходиться музей, одним з експонатів якого є макет римських катакомб, в яких було поховано 1,5 мільйони перших християн, котрі загинули за віру, що свідчить про масовість таких подвигів.

Проголошення християнства офіційною римською релігією, означало його повну, але одночасно це було початком в значній мірі й заміни езотеричних традицій на екзотеричні. Тому досягнення святості починає реалізуватися уже не через мученицький подвиг, а через добровільне мучеництво і аскетизм, життя у відлюдництві. Так в IV ст. починає зароджуватися епоха чернецтва. Звичайно, відлюдниками окремі християни ставали і раніше, але саме під час правління імператора Костянтина відлюдництво (і це визнають самі богослови) набуває масового характеру.

Можливо, в цьому криється пасивний протест певної верстви ранніх християн проти спроби імператора використати дану релігію в якості знаряддя для керування Римською імперією.

Своїм ідеалом і основоположником пустельники вважають Івана Хрестителя. Очевидно, за цієї причини, наприклад, головна церква Оптиного скиту присвячена саме цьому святому. Історія християнства знає аскетичні подвиги «стовпників» Симона, Аліпія, Микити, Данила, Серафима Саровського та інших відлюдників, які йшли в затвор, пустельні печери та лісні скити. З пустельників найбільш шанованим є Макарій Єгипетський (нар. в 300 р.). На його писаннях і його школі виховувалося цілі покоління аскетів в усі часи. Те, що відлюдництво розвивається саме на Сході вказує на стійкість традицій до аскетичної практики саме в східній релігійній традиції, в першу чергу індійській. В той же час метою аскетичної практики ранніх християн, які завжди на передній план висували таку моральну якість, як смиренність, було не досягнення паранормальних здібностей, як це було характерно для ведизму, а спасіння від спокус матеріального світу і не тільки себе, а й всього світу. Але все ж порівнюючи практику аскетизму в індуїзмі з християнськими традиціями чернецтва і відлюдництва, можна знайти багато спільного.

Заняття йогою і суворим тапасом, яким займалися у ведизмі браміни, через певний час привело до зміни релігійної парадигми. Входячи в стан самадхі (екстазу) і переживаючи неземні емоції та підйом сил, які важко було порівняти зі звичайними мирськими задоволенням, аскети-тапас'я почали ідентифікувати людину не як тілесну (як це було у ведизмі, по суті язичницькій релігії), а як духовну істоту, як часточку бога. Так, брахманізм, релігія, що склалася в Індії на початку 1-го тис. до н.е. замінила ведизм.

Особливою рисою брахманізму як релігії було те, що в ній уже була детально розроблена концепція карми і перевтілення, відповідно до чого місце отримання насолоди почало розглядатися уже не тут на Землі, а в майбутньому народження в більш високих, божественних світах і остаточному звільненні від матеріального світу. Згідно з релігійним уявленням брахманізму, душа людини після її смерті не гине, а перевтілюється в іншу істоту. В яку саме – залежить від поведінки людини в попередньому житті. Якщо вона виконувала всі вимоги своєї касты, була щиро віруючою, то вона повинна була знову народитися в людській подобі, але уже в вищій, ніж у попередньому житті, касті, в кращих умовах. Якщо ж людина чинила неподобства, порушувала норми поведінки своєї касты, то вона за це каралася у наступному житті, могла народитися відповідно до її гріхів твариною, перевтілитися в дерево, камінь або навіть отримати життя на так званих «пекельних планетах». Повністю звільнитися від круговерті смертей та народжень і з'єднатися з Богом (Верховним Брахманом, Абсолютом, що знаходиться в стані, котрий на санскриті називається сат-чит-ананда (вічність, всезнання та блаженство) могли досягти, як вважалося, лише жерці (браміни). Тому кінцевою і остаточною метою проголошується уже не Кама, а Мокша, тобто звільнення з круговерті смертей і народжень та досягнення небесного блаженства. З'являється спеціальний обряд Дікша, метою якого є умовний поділ людини на тіло, як матеріальну оболонку та духовну, безсмертну субстанцію. Той, хто здійснив цей обряд, отримував тим самим право на друге народження. Цей обряд згодом розповсюджу-

ється і на представників інших вищих каст, окрім शुद्र. Ті, хто пройшов цей обряд, називалися «двічінародженими».

В брахманізмі священнослужителі почали претендувати на виняткове становище. Вважаючи, що після смерті вони вже не народяться тут на Землі, браміні практично проводили знак рівності між собою і богами: «Є боги, котрим співають гімни, і є боги, котрі співають гімни» – стверджували вони.

Вважалося, що кращим засобом покращити свою карму є самовіддане служіння і безумовна покора брамінім. На їхні права не міг зазіхнути навіть цар, членам інших каст просто заборонялося не довіряти або суперечити брамінім. Звичайно, такий статус кво подобався далеко не всім. Особливо негативну реакцію це викликало у деяких представників наступної за брамініми касты – кшатріїв (раджів, воєначальників, чиновників), тобто тих, в чиїх руках була реальна адміністративна влада і військова сила. Свої претензії на паритетні стосунки з брамініми кшатрії з часом почали намагатися обґрунтувати ще й ідеологічно, світоглядно. Нові релігійні системи, що виникли в цей історичний момент, на відміну від відверто кастового брахманізму стояли на більш демократичних позиціях. До таких релігійних систем, що з'явилися в VI–V ст. до н.е., належать джайнізм і буддизм. На противагу брахманізму, буддизм проголосив рівність всіх людей (незалежно від кастової приналежності) в шансах на спасіння і позбавлення від страждань.

Буддизм протримавшись в Індії майже тисячу років, практично зник з її території. Причину цього феномену, очевидно, слід шукати в ментальності індійців, які завжди надзвичайно емоційно переживають події свого життя. Буддизм же пропонував відмовитися від усіх радощів земного життя, повністю контролювати свої емоції, щоб увійти у нірвану, шлях, який був з самого початку езотеричним, отже не всім придатним, і який в певній мірі таким і залишився, незважаючи навіть на появу махаяни – великої колісниці, або широкого шляху спасіння. Тому брахманізм до середини I тисячоліття, який, так ніколи й не був до кінця витіснений буддизмом почав перероджуватися в індуїзм. До цього часу відносять і записи в остаточному варіанті епосу «Магабгарати». Індуїзм запозичив від брахманізму концепцію карми і перевтілення, а також вчення про те, що індивідуальна душа (Атман) є тотожна Богу–Абсолюту (Брахману). Головний аспект ритуально–молитовної практики змістився в бік поклоніння Тримурті – триєдиного втілення Брахмана, або Трійці: Браhma – бога творця, Вішну – бога хранителя і Шиви – бога руйнівника. Прихильники індуїзму, як відомо, в основному поділяються на вішнуїтів і шиваїтів. Йогічно–аскетична практика почала застосовуватися в низці як вішнуїтських, так і шиваїтських сектах. Однак, зовнішня частина індуїзму утверджувалася серед широких мас населення саме обрядовим боком, де аспекти йоги були набагато примітивнішими.

В індуїзмі важливе місце займає паломництво до святих місць (тіртхам), де з найдавніших часів склався цілий інститут паломництва з чітко регламентованими правилами поведінки в здійсненні обрядів. Вважалося, що відчуття благодаті святих місць можна лише пройшовши відповідне очищення в першу чергу на фізичному плані, тому атрибутом паломництва зазвичай були пости. Піст паломника, як правило, починався в день прибуття до тіртхи, прийнявши їжу вранці, паломник повинен був поститися

до вечора третього дня. В порівнянні з християнством, можна зазначити, що практика паломництва є також характерною і для християнства з відповідним здійсненням ритуалів та дотриманням посту.

Для фізичного вдосконалення в релігійних системах застосовується не лише піст, але й правильне харчування. Практично всі відомі релігії так чи інакше висловлюють своє ставлення до вживання їжі віруючими, визначають ті чи інші заборони на деякі її види, заохочують певні види дієти. Вживання їжі зазвичай є не простим вгамуванням голоду, а своєрідною сакральною практикою. Особливо це спостерігається в індійських релігійно-філософських системах. «Хто очистив свій дух, хай йде восьмеричним шляхом. Допускаючи лише благі помисли; навчившись володіти потрібним чином почуттями; старанно виконуючи {найтяжчі} обітниці; догоджаючи як потрібно, наставникам; суворо слідуючи правилам харчування (курсив мій – В.М.); роблячи успіхи, як належить, в навчанні; зрікаючись повністю плодів діяння; назавжди припинивши {діяльність} думки – лише так повинен жити той, хто хоче подолати сансару» [3,181].

Деякі дослідники вважають, що індуїзм як релігія завжди проповідував вегетаріанство. Дійсно, прихильники індуїзму є в більшості випадків і прихильниками вегетаріанства. В той же час треба зазначити, що у ведизмі і брахманізмі вегетаріанство все ж було прерогативою брамінів, оскільки виходячи з концепції трьох гун (модусів) матеріальної природи (сатва – гуні благості, раджас – гуні пристрасті, тамас – гуні невігластва, темряви), браміні знаходилися в гуні благочестя, тому й повинні були вживати відповідну їжу. Відповідно до цього в усіх чотирьох Ведах, Упанішадах, Магабгараті, пурани Шрїмад-Бгаватам та іншій ведичній літературі можна знайти місця, де рекомендується харчуватися лактовегетаріанською їжею і утримуватися від вбивства тварин. Наприклад В Рїгведі (10.87.16) дається вказівка царю, щоб той, хто поїдає плоть іншої людини, коня, корови або іншої тварини повинен бути покараний на смерть, якщо його не можна направити на шлях істини. Санскритське слово *пащу-гхна* («той, хто вбиває живе тіло») одночасно означає як «любитель м'яса», так і «самогубця». Відповідно до дії закону карми у ведичній літературі підкреслюється, що ті люди, котрі вбивали і поїдали тварин, в наступних втіленнях будуть з'їдені тими ж самими тваринами (Бхаг.11.5.14). До речі, подібна думка проводиться й апокрифічному «Євангелії миру від есеїв»: «Не вбивайте і не харчуйтеся плоттю невинної жертви своєї, щоб не стати вам рабами Сатани. Бо це шлях страждань, і веде він до смерті. Але – виконуйте волю Бога, щоб ангели його могли служити вам на шляху життя. Отже, скоряйтеся словам Бога: «Погляньте, я дав вам всі трави, що несуть зерно, котрі по всій землі, і всі дерева, що несуть плоди, щоб ви мали їх за їжу. І кожному звіру земному і кожній птиці, що ширяє і всьому, що повзає по землі і в чому є дихання життя, дав я всі трави зелені в їжу. Також і молоко всіх істот, що рухаються і живуть на землі повинно бути їжею вашою. Так само, як я дав їм трави зелені, даю вам їх молоко. Але плоть і кров ви не повинні їсти. І, звичайно, буду вимагати я кров вашу, що дзюрчить, вашу кров, в котрій душа; вимагатиму я всіх забитих звірів і души всіх убитих людей» [5,114–115].

В той же час звертаючись «Магабгарати» і пурани «Шрїмад-Бгаватам» можна зустріти зображення сцен полювання, в яких приймає участь Крішна і його найбільш близькі родичі брати Пандави. Отже,

можна зробити висновок про те, що у ведизмі, найдавнішій індійській релігії, що принесли арійські завойовники і де застосовувалися криваві жертви, йогічна практика, а разом з нею і вегетаріанство мало все ж езотеричний характер і було прерогативою брамінів, священнослужителів. В брахманізмі, наступній за ведизмом релігії, де, як уже зазначалося, була розроблена концепція карми і перевтілення, людина починає розглядатися як духовна істота, кінцевою метою котрої є мокша або звільнення з сансари, круговерті смертей і народжень. Тому вегетаріанство розглядається в першу чергу як застосування принципу агімси або не насильства. В буддизмі принцип агімси стає наріжним каменем і одним з головних засобів не створення кармічних реакцій. В індуїзмі, що має два основні розгалуження – шиваїтів і вішнуїтів, котрі представлені різноманітними напрямками і сектами, і який являє собою своєрідний поворот назад до брахманізму, йогічна практика представлена різноманітними видами, також зазвичай проповідується вегетаріанство.

Що стосується сучасного християнства, то можна зазначити, що воно лише в окремих випадках підтримує відмову від вживання м'ясної їжі. Православна церква засуджує вживання м'яса під час постів, що включають чотири багатоденні пости (Великий, Петрів, Успенський, Різдвяний) та одноденні. З історії християнської церкви видно, що пости в середу і п'ятницю ведуть свій початок від апостольських часів: в середу – в пам'ять віддання Ісуса Христа на розп'яття, а в п'ятницю – в пам'ять його смерті на хресті.

В загальній кількості число пісних днів за церковним календарем в окремі роки доходить до двохсот. Пости в християнстві, як і в інших релігіях, передують святам, відіграють роль обігниць або покарань, а також виконують інші функції. Піст не зводиться до обмеження в їжі, але воно є основою посту. Під час слідування посту віруючий, стримувати свої бажання, вчиться володіти собою, що є, очевидно, найважливішою умовою внутрішньої роботи. Піст також виконує роль процедури очищення на фізичному плані. В Новому завіті міститься інформація про те, що Христос постився сам і закликав до цього своїх послідовників, в той же час чіткої регламентації постів там немає, тому норми постів були пізніше розроблені представниками християнської церкви. В результаті в кожному напрямі християнства склалися свої вимоги до проведення посту, хоча в більшості випадків вони мають спільну основу.

У відповідності з церковним уставом, під час посту віруючі повинні припинити вживати «скоромні» або м'ясні, молочні та інші продукти тваринного походження, яйця, в той же час дозволяється рослинну їжу, включаючи овочі і фрукти, іноді рибу. По закінченні посту, в період, що має іншу назву – м'ясоїд, вживання їжі не обмежується. При цьому Церква нагадує, що хворим і людям, що зайняті важкою фізичною працею, а також вагітним і годувальницям дозволяється деяке послаблення в дотриманні посту. Можна також зазначити, що в нашій країні, де Православна церква зазнавала гоніння під час комуністичного режиму і проти неї велася атеїстична пропаганда, суворе слідування постам навіть тими, хто вважає себе щиро віруючим, є явищем є не досить поширеним.

Що стосується Римської Католицької Церкви, то там теж відводиться постам досить значне місце, хоча в порівнянні з православ'ям, вони є менш суворими. Так вона закликає віруючих не вживати м'яса по п'ятницям, щоб

пам'ятати про жертвну смерть Ісуса Христа. Однак навіть ці мінімальні вимоги були переглянуті в 1966 році, коли конференція американських католиків постановила, що віруючим досить утримуватися від м'ясної їжі лише по п'ятницям Великого посту. У цього правила, тобто лояльного ставлення до споживання м'яса в християнстві, є, однак, свої виключення навіть в сучасному світі. Деякі християнські секти ведуть пропаганду вегетаріанського способу життя. До них можна віднести адвентистів, квакерів, мормонів та ін. Наприклад, адвентисти сьомого дня, що представляють досить багато чисельну релігійну організацію, поширену в усьому світі, проповідують вегетаріанство, причому їхні погляди на харчування й спосіб життя практично співпадають з поглядами сучасних натуропатів – лікарів, що проповідують природні методи оздоровлення організму.

Така неоднозначність підходів до споживання м'ясної їжі в християнстві логічно ставить проблему дослідження ролі вегетаріанства в християнстві на протязі його еволюції. Як в Старому, так і Новому завіті можна знайти позиції, які висловлюють протилежні точки зору відносно вегетаріанства. В Книзі Буття Бог говорить: «Ось, Я дав вам всяку траву, що сіє сім'я, яка є на всій землі, і всяке дерево, у котрого плід дерева, що сіє сім'я... І побачив Бог все, що Він створив, і ось, добре вельми» (Бут.1:29,31).

Про користь вегетаріанства говорить і дієтологічний експеримент, що описаний в Біблії. Данііл поклав у серці своєму не осквернятися стравами зі столу царського і вином... І начальник євнухів сказав Даніїлу: «Боюсь я пана свого, царя, котрий сам назначив вам їжу і питво: якщо він побачить обличчя ваші більш худорлявими, ніж в отроків, одноліток ваших, то ви зробите голову мою винною перед царем». Тоді сказав Даніїл: «Зроби дослід над рабами твоїми: на протязі десяти днів хай дають нам в їжу овочі і воду для питва. І потім хай являться перед тобою обличчя наші і тих отроків, котрі харчуються царською їжею, і потім чини з рабами твоїми, як побачиш» Він послухався їх в цьому і випробовував їх десять днів. Після ж десяти днів обличчя їх виявилися красивішими, і тілом вони були повнішими за тих отроків, котрі харчувалися царськими стравами» (Дан.1.8–15). Соломон говорив: «Краще страва із зелені і при ній любов, ніж відгодований бик і при ньому ненависть» (Прит.15.17).

В той же час в іншому місці Книги Буття (9:3–4) вказується, що людям дозволяється їсти м'ясо: «Все, що рухається і живе на землі, буде вам для їжі. Їжте так само як і зелену ярину. Тільки м'яса з його кров'ю, яка є душею, щоб не їли». Але прихильники вегетаріанства можуть зауважити, що після потопу, коли значна кількість рослинності загинула, Бог, виходячи з ситуації дав дозвіл Ною їсти м'ясо.

В Біблії також розповідається, що після виходу з Єгипту євреї блукаючи пустелею харчувалися манною, яку Бог дав їм в їжу, але коли вони втомилися від манны, Господь послав їм перепелів: «І повіяло вітром від Господа і нанесли перепелиць від моря і накидало їх у табір, на віддаль денної ходьби в один бік і на віддаль денної ходьби в другий, навкруги табору до одного метра поверх землі» (Числа 11:32). Але це, очевидно, викликало гнів Бога: «Ще ж було м'ясо між зубами їхніми, а гнів Господній запалав на людей, і вдарив Господь їх тяжким помором. І назвали оте місце Ківрот–Гаттава, бо там поховано людей, що були пожадливі (Числа 11:33–34). В Старому заповіті можна знайти немало місць, де підкреслю-

ється користь вегетаріанства: «Ти вирощуєш траву для худоби, і зелень на користь людини, щоб виробити із землі їжу» (Пс.103.14). «Пророк Ісайя говорив: «Гой, хто заколює вола робить теж саме, хто вбиває людину» (Іс.66.3).

Таким чином, можна зробити висновок, що в Старому заповіті не зважаючи на дозвіл Бога їсти м'ясо, все ж заохочується вегетаріанство.

В Новому завіті, які майже цілком і повністю присвячений життю, діянням і настановам Ісуса Христа відносно харчування говорить досить мало. Христос навчає, що не їжа оскверняє людину: «Невже ви не розумієте, що все, що входить в уста, проходить в черево і виходить геть? А те, що виходить з вуст – з серця виходить; це оскверняє людину; бо з серця виходять злі помисли (Мт.15.17–19). І апостол Павло пише: «Їжа не наближує нас до Бога бо, чи їмо ми, нічого не набуваємо; чи не їмо, нічого не втрачаємо» (1.Кор.8.8). В той же час слова Павла, де він говорить, що людині дозволено їсти все, що вона забажає, включаючи м'ясо (1 Кор. 8:8), очевидно, треба сприймати в тому плані, що він прагне лише наголосити важливість віри над її зовнішнім проявом, оскільки в іншому місці він закликає: «Чи їсте ви, чи п'єте ви, чи щось інше робите, все робіть у славу Божу» (1.Кор.10.31). Сам же Павло підкреслював важливість вегетаріанства: «Не буду їсти м'яса повік, щоб не зваблювати брата мого» (1.Кор.8.13).

Немало видатних послідовників християнства однозначно підтримували вегетаріанство. Для цього досить назвати такі імена як св. Ієронім, св. Іван Златоуст, св. Бенедикт, Кіпріан, Папій та ін. Прихильники м'ясної дієти нерідко посилаються на Новий завіт, вказуючи на те, що Христос їв м'ясо. Але й існує протилежна думка, як вказує, Стівен Розен: «... в Новому завіті постійно згадуються прохання Христа дати йому м'яса, і любителі м'ясної їжі користуються цими цитатами для того, щоб виправдати власні гастрономічні смаки. Але при уважному вивченні грецького оригіналу виявляється, що Ісус просив зовсім на м'яса. Хоча в англійському перекладі Євангелій слово meat («м'ясо») використовується дев'ятнадцять разів, грецькі слова оригіналу точніше було б перекласти як «їжа»: bromata – їжа (використано чотири рази), brosimos – «те, що можна їсти» (зустрічається один раз), brosis – «харчування, процес харчування» (вжито чотири рази), prosphegion – «дещо їстівне» (використано один раз), trophē – «харчування» (зустрічається шість разів), phago – їсти (вживається три рази»).

Таким чином, «чи є у вас м'ясо?» (Ів.21:5) слід читати «чи є у вас їжа?». А коли в Євангелії говориться, що учні пішли купити м'яса (Ів.4:8), точний переклад був би всього лише «пішли купити харчів». В кожному випадку грецький оригінал вказує просто на «їжу», а не обов'язково на м'ясо» [6,48–49].

Даний автор посилаючись на інші дослідження, намагається довести, що описання в Новому завіті події, коли Христос нагодував рибою п'ять тисяч чоловік, треба розуміти символічно, оскільки слово «риба» було містичним знаком, своєрідним паролем раннях християн, котрим приходилося притримуватися конспірації. Крім того, букви грецького слова ichtus – «риба» – це також початкові букви слів Iesus Christos Theou Uios Soter («Ісус Христос, Син Божий, Спаситель») [6,50].

Деякі дослідники в тому числі і Стівен Розен, якого ми вже цитували, посилаючись на перші церковні писання, вважають, що вживання м'ясної

їжі, офіційно було запроваджено лише імператором Костянтином, котрий використовував християнство в якості інструмента для керування своєю імперією [6,42].

Одним з проявів аскетизму, що був покликаний посилювати фізичну, моральну, інтелектуальну та духовну силу в індійській традиції було утримування від статевого життя або брахмачарі. При цьому, згідно вченню брамінів, сексуальна енергія трансформувалася в духовну енергію (Оджас), це повинно було стимулювати так звані сили сіддхі або паранормальні здібності. Ця практика, яка мала спеціально розроблені вправи, отримала назву «Удварета-йога». Саме слово «udvaretas» перекладається, як «той, хто піднімає сім'я». Аскет, що утримував сім'я, піднімав його по хребту вгору, в результаті чого його тіло наповнювалося енергією або Теджасом [2,56].

В Новому завіті також заохочується статеве стримування. Апостол Павло на це однозначно вказує в посланні до Коринфян: «...добре чоловіку не торкатися жінки» (1 Кор.7.1); «А я бажаю, щоб усі люди були, як я сам. Тільки ж кожен свій дар має від Бога: один так, а другий інакше. Говорю ж нежонатим та вдовам. Добре їм, коли зостануться, як і я. Але, коли не можуть стримуватися, то хай одружуються, бо краще одружитися, ніж розпалюватися» (1 Кор.7.7–9); «Але коли одружишся, – не згрішиш, і коли дівчина вийде заміж, – не згрішить; та труднощі тілесні такі матимуть, а мені вас шкода... А я хочу, щоб ви були без турбот. Неодружений турбується про Господне, як догодити Господу; а одружений турбується про мирське, як догодити дружині» (1 Кор.7.28,32,33). Таким чином, аналізуючи практику статевого утримання, можна побачити тут спробу сублімації сексуальної енергії в духовну.

Йогічна практика не зводиться до тримання постів та здійсненні аскетичних подвигів, тут застосовуються фізичні вправи, система дихання, очищувальні процедури, прийняття повітряних та водних ванн тощо. В традиційному християнстві фізичні вправи зводяться зазвичай до молитовних поклонів та стоянню на колінах, позі, яка в системі раджа-йоги називається позою героя. В той же час в апокрифічній літературі, наприклад, «Євангелії миру від есеїв» описуються вправи, які практично цілком і повністю повторюють йогічні. Подібно до індійської релігійно-філософської традиції Христос проголошує тіло храмом духу: «Якщо ви бажаєте, щоб слово Бога живого і сила його увійшли в вас, не оскверняйте тіло ваше і дух ваш, бо тіло є храм духу, а дух є храм Бога. І тому очищуйте цей храм, щоб Володар храму міг перебувати в ньому і щоб зайняв місто гідне його... Обновіть себе і постіться. Бо істинно говорю вам, що Сатана і всі його напасті можуть бути вигнані лише постом і молитвою» [5,96–97].

Далі тут досить докладно викладаються процедури очищення тіла за допомогою дихальних вправ, повітряних, водних, сонячних і грязьових ванн, а також очищення шлунку. В системі йоги є вправа набору сонячної енергії за допомогою споглядання сонячного світла. Йоги після тривалого тренування можуть дивитися на Сонце, коли воно перебуває в зеніті. Вважається, що така вправа покращує зір і роботу внутрішніх органів. Чи не на цю вправу пропонує Христос, коли говорить: «... спочатку слідуйте законам вашої Матері Земної, про котрі я говорив вам. І коли її ангели очистять і обновлять тіла ваші і зміцнять очі ваші, ви зможете витримувати

світло нашого Отця Небесного. Якщо ви зможете дивитися на яскраве сонце опівдні очима, не зморгнувши оком, то тоді ви зможете поглянути на сліпуче світло Отця Небесного, котре в тисячу разів є яскравішим, ніж сяйво тисячі сонць» [5,103]. Отже, в даному Євангелії Христос підкреслює, що для пробудження духовності і можливості наблизитися до Бога потрібна цілеспрямована робота на фізичному плані, а саме очищення і зміцнення свого тіла.

Таким чином, можна зробити висновки, що практика досягнення фізичної досконалості реалізовувалася в першу чергу в найдавніших релігійних системах. Розвиток фізичних здібностей розглядався тут як перший, нижчий, хоча й необхідний, етап у процесі становлення і самореалізації людини, в порівнянні з моральним та духовними аспектами. Тобто, незважаючи на те, що як в індуїзмі, так і в християнстві, перед віруючим завжди стояла проблема звільнитися з-під влади матеріального світу і досягти духовного блаженства, все ж приймалося до уваги, що людина живе в матеріальному світі і сама є фізичною істотою, тому фізичне вдосконалення є необхідною запорукою морального і духовного розвитку.

Йогічна практика, яка реалізовувалася в першу чергу посередництвом аскетизму, була необхідним аспектом ведизму, найдавнішої релігії Індії. В той же час, порівнюючи індійську традицію з християнською можна зазначити, що метою аскетичної практики ранніх християн, які завжди на передній план висували таку моральну якість, як смиренність, було не досягнення паранормальних здібностей, як це було характерно для ведизму, а спасіння від спокус матеріального світу і не тільки себе, а й всього світу.

Піст і рослинна дієта є необхідною умовою реалізації людини на фізичному плані. Не зважаючи на те, що в Старому і Новому завіті дозволяється вживати м'ясу їжу, але все ж головним принципом є вегетаріанство. Під час слідування посту віруючий, вчиться стримувати свої бажання, володіти собою, що є необхідною умовою внутрішньої роботи в духовному аспекті. Християнство ставши офіційною римською релігією відійшло від традицій і системності фізичного вдосконалення, але ця езотерична теорія і практика збереглася в апокрифічній літературі, житті відлюдників та окремих християнських напрямках. Аналізуючи апокрифічну християнську літературу можна зробити висновок про близькість традицій йогічної практики і методів фізичного вдосконалення в християнстві, оскільки і там, і там було характерним окрім посту, аскетичного способу життя, слідуванню целібату, також було застосування фізичних вправи, системи дихання, очищувальних процедур, прийняття повітряних, водних, сонячних та грязьових ванн тощо. Тому осмислення езотеричних традицій в християнстві не лише буде сприяти діалогу з індуїзмом, однією з найпоширеніших релігій світу, але й допоможе християнству йти в ногу з часом, більш повно реалізувати свій глибинний потенціал у вихованні сучасної особистості.

Література

1. Васильев Л. С. История религий Востока. – М.: Высшая школа, 1983. – 368 с.
2. Каптен Ю.А. Основы медитации. – СПб: «Андреев и сыновья», 1991. – 329 с.

3. *Махабхарата*. Кн. 3. Лесная (Араньякапарва). Пер. с санскр. – М.: Наука, 1987. – 800 с.
4. Амброджо Донини. У истоков христианства. – М.: Издательство политической литературы, 1979. – 341 с.
5. *Евангелие мира от ессеев* // Обращение иерархии к 2000–летию от рождения Христова. Апокрифы древних христиан. – Минск: ВЭВЭР, 1998, – 127 с.
6. *Стивен Розен*. Вегетарианство в мировых религиях / Пер. с англ. – М.: Изд-во «Философская книга», 2004. – 192 с.

Матвеев В.А. Проблема самореализации личности на физическом плане: компаративистский анализ подходов индуизма и христианства

Анализируется проблема физического развития человека на основе проведения сравнительного анализа индуизма и христианства. Сделан вывод о близости традиций йогической практики и методов физического совершенствования в христианстве.

Ключевые слова: индуизм, христианство, самореализация личности, физическое совершенствование, йогическая практика.

Matveev, V.O. A problem of self-fulfilment of a person on a physical plan: a comparative analysis of approaches of Hinduism and Christianity

Analysed is the problem of a physical perfection of a person on the basis of a comparative analyses of Hinduism and Christianity. An inference on an affinity of traditions of yoga practices and methods of physical perfection in the Christianity is made.

Key words: Hinduism, Christianity, self-fulfilment of a person, physical perfection, yoga practices.